

**ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ**

**ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ**

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№1(5)/2025, 41-45

ФИЛОСОФИЯ

УДК: 330

DOI: [10.52754/16948823_2025_1\(5\)_6](https://doi.org/10.52754/16948823_2025_1(5)_6)

ХРОНЕМИКА: КОММУНИКАЦИЯ ПРОЦЕССИНДЕ УБАКЫТТЫ ПАЙДАЛАНУУ

ХРОНЕМИКА: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВРЕМЕНИ В ПРОЦЕССЕ КОММУНИКАЦИИ

CHRONEMICS: THE USE OF TIME IN THE COMMUNICATION PROCESS

Мурзакматов Аманбек Камытович

Мурзакматов Аманбек Камытович

Murzakmatov Amanbek Kamytovich

филос.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.филос.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Dr., Osh State University

suzak70@mail.ru

Турдиев Вилен Абабакирович

Турдиев Вилен Абабакирович

Turdiev Vilen Ababakirovich

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

viliabakirovic@gmail.com

ХРОНЕМИКА: КОММУНИКАЦИЯ ПРОЦЕССИНДЕ УБАКЫТТЫ ПАЙДАЛАНУУ

Аннотация

Хронемика — бул вербалдык эмес коммуникация процессинде убакытты пайдалануу. Убакыт карым-катнаш үчүн сөздөрдөн, ишараттардан, позалардан жана дистанциялардан кем эмес маанилүү фактор болуп саналат. Убакытты кабылдоо жана пайдалануу вербалдык эмес карым-катнаштын бир бөлүгү болуп эсептелет жана ар түрдүү маданияттарда өтө эле олуттуу айырмаланышат. Макалада коммуникация процессиндеги хронемиканын мааниси, анын натыйжаларын колдонуу мүмкүнчүлүктөрү каралат.

Ачкыч сөздөр: хронемика, маданият аралык коммуникация, убакыт, монохрондук модель, полихрондук модель

ХРОНЕМИКА: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВРЕМЕНИ В ПРОЦЕССЕ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

Хронемика — это использование времени в процессе невербального общения. Время — не менее важный фактор общения, чем слова, жесты, позы и дистанции. Восприятие и использование времени является частью невербальной коммуникации и существенно различается в разных культурах. В статье рассматривается значение хронемики в процессе коммуникации и возможности использования ее результатов.

CHRONEMICS: THE USE OF TIME IN THE COMMUNICATION PROCESS

Abstract

Chronemics is the use of time in the process of nonverbal communication. Time is no less an important factor in communication than words, gestures, postures and distances. The perception and use of time is part of nonverbal communication and varies significantly across cultures. The article examines the importance of chronemics in the communication process and the possibilities of using its results.

Ключевые слова: хронемика, межкультурная коммуникация, время, монохронная модель, полихронная модель

Keywords: chronemics, intercultural communication, time, monochronic model, polychronic model

Карым-катнаш учурунда бир адамдан экинчи адамга берилген информацияны адекваттуу түшүнүү үчүн (бул нерсе эгерде ошол адамдар ар башка улуттук маданияттарга таандык болгондо абдан маанилүү), коммуникация процессинде илимдин ар түрдүү тармактарынан, анын ичинде вербалдык эмес семиотикадан жана анын бир бөлүгү – хронемикадан алынган билимдер колдонулат. Вербалдык эмес семиотиканын натыйжаларын комплекстүү пайдалануу карым-катнашка катышкан адамдарга коммуникация процессинде өз ара түшүнүүгө жетишүүсүнө, ар түрдүү маданияттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы конфликтерди болтурбаганга, алардын себептерин аныктаганга, аларды болтурбоонун ыкмаларын иштеп чыкканга жардам берет [2, 195-196].

Вербалдык эмес семиотиканын негизги бөлүктөрү катары азыркы учурда шексиз түрдө паралингвистиканы жана кинесиканы таанышат. Алар бир кыйла дурус изилденген жана иштелген дисциплиналар болуп саналат. Ал эми хронемика жаатындагы топтолгон билимдер бир кыйла аз санды түзөт. Вербалдык эмес семиотиканын саналып өткөн бөлүктөрүнүн ар бири коммуникация процессине жана анын натыйжасына олуттуу таасир кылат.

Хронемика — бул вербалдык эмес коммуникация процессинде убакытты пайдалануу. Убакыт карым-катнаш үчүн сөздөрдөн, ишараттардан, позалардан жана дистанциялардан кем эмес маанилүү фактор болуп саналат. Убакытты кабылдоо жана пайдалануу вербалдык эмес карым-катнаштын бир бөлүгү болуп саналат жана ар түрдүү маданияттарда өтө эле олуттуу айырмаланышат [4: 237].

Ар түрдүү маданияттардагы убакытка болгон мамиленин критерийи болуп, белгиленген убакыттан кечигип келүүнүн уруксат берилген ченеми саналат. Мисалы, африкалык кыштактарда өтө турган жалпы жыйындар, бардык жашоочулар жыйналгандан кийин гана башталат. Эгерде сиз АКШда маанилүү жолугушууга кечиге турган болсоңуз, бул нерсе маанилүү ишке болгон кызыкчылыктын жоктугу жана партнерду кемсинтүү катары бааланат. Ал эми Латын Америкасында болсо жолугушууга 45 минута кечигип келүү көнүмүш эле иш. Ошондуктан АКШ менен Латын Америкасынын бизнесмендеринин жолугушуусу, убакытты пайдалануунун бөлөк маданияттагы өзгөчөлүктөрүн билбегендиктен улам ийгиликсиз аякташы мүмкүн [1: 179].

Ар түрдүү маданияттардагы убакытты пайдалануу проблемаларын изилдөө, убакытты пайдалануунун эки – монохрондук жана полихрондук негизги моделдерин ажыратканга жол берет.

Монохрондук маданияттардын өкүлдөрү үчүн өткөн убак (өткөн чак) деген болбойт, учур чак бүгүнкү күнгө пландалган жумуштар, ал эми келечек – перспективадагы пландар менен мүнөздөлөт. Монохрондук моделде убакыт сегменттерге бөлүнгөн жол же узун лента түрүндө образдуу элестетилет. Убакыттын ушундай бөлүктөргө ажыратылышынан улам маданияттын монохрондук тибинин өкүлү болгон адам план боюнча иштөөнү, убакыттын конкреттүү, белгилүү бир бөлүгүндө бир гана жумуш менен алектенгенди туура көрөт. Мындай адамдар жумуш убактысын жана жумуштан сырткары карым-катнаш түзүү үчүн бөлүнгөн убакыт түшүнүктөрүн так ажырата билишет. Монохрондук маданияттарда 10-15 минута кечигип келгенге жол берилет, бирок, кечигип келгени үчүн ал адам кечирим суроосу керек.

Полихрондук моделде жогоркудай убакытты так бөлүштүргөн катаал тартип болбойт, андай маданиятта адам бир эле учурда бир нече жумуш менен алектенсе болот. Бул жерде убакыт кесилишкен спиралдык траекториялар түрүндө же тегерек түрүндө кабыл алынат. Убакытты ыгы жок пайдаланган маданияттар дагы болуп, алардын сүйлөгөн тилинде убакытка тиешелүү колдонулган сөздөр таптакыр болбойт (мисалы, түндүк америкалык индейлерде). Бул жерде болжонгон убакыттан 40-60 минутага кечигүү жана ал үчүн кандайдыр-бир кечирим суроонун жоктугу көнүмүш эле иш.

Монохрондук маданияттардын өкүлдөрү убакытты белгилүү бир баалуулукка ээ конкреттүү реалдуулук катары кабылдашат. Ошондуктан бул маданияттарда убакытка такай ээрчий байкоо жүргүзүлөт, «убакыт - акча» деп эсептелет. Ал эми полихрондук маданияттарда андай зарылдык болбойт, убакытты так, сарамжалдуу пайдалануу жөнүндө ойлоп дагы коюшпайт. Орус, латын америкалык, испан, француз маданияттары полихрондук маданияттын мисалдары боло алышат. Ал эми монохрондук маданияттарга немис, бельгия, австрия, дания, түндүк америкалык маданияттарын кошсо болот.

Илимпоздор ар түрдүү улуттук жааматтардагы абдан өзгөчөлүү, бөтөнчө, тигил же бул коомдо кабыл алынган «күндөлүк жүрүм-турумдун тили» деп аталган түшүнүктү бөлүп көрсөтүшөт. Алсак, Европа өлкөлөрүндө ишкер жана кадыресе жолугушууга белгиленген убакыттан кечикпестен так келүү өзгөчө бааланат. Мисалы, англиялыктар сиздин жолугушууга беш-он минут кечигип келгениңизге деле абдан таң калышат. Айтмакчы, Англияда түшкү шам-шум этүүгө келем деп убада кылып, бирок, келбей калган бир айым тууралуу окуяны айтып берүүнү жакшы көрүшөт. Айтууга караганда, конокторду сыйлап жаткан үй ээсинин аялы жогорудагы айымды беш минута күткөн соң, чогулган коноктордун бардыгын столго отура берүүсүн өтүнүп жатып, тигил айымдын кечиккенине байланыштуу: «Балким, ал, бутун сындырып алгандыр» - дептир. Чындап эле бир нече минуталардан кийин кимдир-бирөө телефон чалып, жанатан бери бардыгы күтүп жаткан айым жолдо келе жатып бутун сындырып алганын кабарлап, ошол айымдын атынан кечирим сураптыр [5: 28]. Ал эми испандар, латын америкалыктар киши менен карым-катнаш мамиледе болууну, көп сүйлөшкөндү жакшы көрүшөт. Ошондуктан жолугушуулардын регламенти көбүнчө сакталбайт, сый тамактар көп саатка созулат. Убакыт тууралуу анчалык эле кабатыр боло беришпейт. Алар пунктуалдуулукту жана белгиленген мөөнөттү да сакташпайт. Натыйжада жолугушууга кечигип келүүгө эч бир маани берилбейт [3: 324, 332]. Ошол себептүү, эгерде сиздин мексикалык досуңуз жолугушууга бир саат кечигип жатса, анда, ал мени сыйлабай жатат, ал сылык-сыпайы адам эмес экен деп ойлоонун такыр кажети жок. Бул алардын өлкөсүндөгү кадыресе эле көнүмүш адат.

Хронемика маданияттагы убакыттын ритмин, кыймылын жана эсебин дагы иликтейт. Алсак, биз чоң шаарларда, кичинекей кыштактарга караганда көчөдө тез басышыбыз керек. Ритм африкалыктар үчүн убакыттын өлчөмү болуп саналат, ошондуктан алардын ритми европалыктардын ритмдеринен принципалдуу айырмаланат [6: 167].

Ар түрдүү маданияттар убакыттын формалдуу жана формалдуу эмес деген түрлөрүн колдонушат. Формалдуу эмес убакыт так аныкталбаган эсеп менен байланышкан. Анда «бир аз убакыттан кийин», «кийинчерээк», «күндүн экинчи жарымында» деген сыяктуу так эмес түшүнүктөр колдонулат. Формалдуу убакыт, тескерисинче, абдан так эсептелет, «саат экиде», «эртең саат 15.30 да» сыяктуу конкреттүү түшүнүктөр пайдаланылат. Маданияттар аралык

коммуникациядагы тоскоолдуктар, көпчүлүк учурларда, маектешип жаткан адамдардын бири формалдуу убакытты, ал эми анын оппоненти болгон бөлөк маданияттын өкүлү болсо формалдуу эмес убакытты пайдаланган учурда жаралат. Мисалы, формалдуу убакытты колдонгон маданияттагы адам жолугушууга күндүзгү саат экиге так келсе, формалдуу эмес убакытты колдонгон экинчи маданияттын өкүлү, эгер жолугушууга келе турган болсо, болжолдуу түрдө күндүн экинчи жарымында келет.

Жыйынтыктап айтканда, улам барган сайын күч алып жаткан улуттар ортосундагы маданий жана ишкер байланыштар бөтөн өлкөдө кайсыл жүрүм-турум эрежелерин сактоо, кайсыл эрежелерди бузбаш керек экени, сөздү пайдаланбай туруп билдирилген (үн катпай айтылган) сигналдардын кайсылары ошол бөтөн эл, бөтөн жерлерде адекваттуу кабыл алынбай турганы жөнүндө минималдуу болсо да керектүү билимдерге ээ болууну талап кылууда. Себеби, ар бир коомдо кабыл алынган эрежелерди билип дагы, билбей дагы бузуу көптөгөн жагымсыз, жаман, чатак иштерге туш кылышы мүмкүн. Андыктан вербалдык эмес семиотикадан жана анын бир бөлүгү – хронемикадан алынган билимдерди карым-катнашта, айрыкча маданияттар ортосундагы коммуникацияда колдонуу жакшы натыйжаларга, ийгиликтерге жетүүгө өбөлгө болот.

Адабияттар

1. Бороздина, Г.В., *Психология делового общения. Глава 7. Имидж делового человека*, Москва: «Деловая книга», 1998.
2. Гурова, Ю.И. *Значение хронемики при коммуникации в различных сферах жизни современного человеческого общества* // Наука сегодня: Глобальные вызовы и механизмы развития. Материалы международной научно-практической конференции, 195-196. Вологда: Издательство «Маркер», 2016.
3. Гусев, И.В. *Этикет от А до Я*, Минск: Харвест, 2004.
4. Кнапп, М.Л. *Невербальные коммуникации*, Москва: «Наука», 1978.
5. Матвеев, В.М., Панов А.Н. *В мире вежливости. 3-е изд., доп.* Москва: Молодая гвардия, 1983.
6. Холл, Э. *Как понять иностранца без слов*. Москва: «Наука», 1995.